

להפיץ אהבה בעברית: וְאַהֲבַתְּ בִּישְׂרָאֵל וּמְחֻצָּה לָהּ

הגר סלמון

החיים בישראל נחווים כמערבולת תודעתית ורגשית שאינה נרגעת. נלווית לה יצירתיות עממית חיונית, המותירה את חוקריה בדריכות מתמדת. ביטוי נפוץ של יצירתיות זו ניתן לראות בתחום מדבקות הפגוש (להלן סטיקרים), שלהופעתם בישראל מאפיינים ייחודיים. לאורך השנים חלו תהפוכות בסטיקרים בישראל הן בצורה הן בתוכן. הם מתגלים ומתגלגלים בכבישי הארץ כשהם מתקשרים זה עם זה וניתנים במרבית המקרים לזיהוי כמשתייכים לאשכולות מובחנים.¹

וְאַהֲבַתְּ, סטיקר בן מילה אחת שהצטרף לקורפוס בשנים האחרונות, מהווה הזמנה לבחינת דינמיקות של שינוי בשיח הסטיקרים בישראל ובביטוי העממיים. המילה הבודדת, על הניקוד וטעמי המקרא הנלווים לה, כמו הוסרה מהקשרה המקורי בפסוקים המקראיים, מציעה לקוראי העברית חפץ בעל מאפיינים איקוניים (איור 1). תכונות מהותיות משותפות לוְאַהֲבַתְּ ולסטיקרים באשכולות קודמים, אך סיפור חייו הייחודי ובעיקר נתיבי הפצתו מדגימים מאפיינים חדשים. יתרה מזאת, בעוד שסטיקרים קודמים הופיעו אך ורק בזירה המקומית, וְאַהֲבַתְּ חצה גבולות

1 לניתוח תופעת הסטיקרים בישראל כבעלת מאפיינים פולקלוריים המצטיינים ביצירתיות עממית המתחדשת תדיר ראו: ה' סלמון, 'סטיקרים פוליטיים בישראל: הכביש כזירה עממית טעונת רגשות', מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי, כא (תשס"א), עמ' 113–144; הנ"ל, "וכל העם רואים את הקולות": ה"עם" בזירה הסוערת של "שיח הסטיקרים" בישראל, סדן, ו (תשס"ו), עמ' 305–342; ובהרחבה: H. Salamon, *Israel in the Making: Stickers, Stitches, and Other Critical Practices*, Bloomington, IN 2017, pp. 15–115. הסטיקרים הפוליטיים בישראל נחקרו בתחומים נוספים. למחקר רלוונטי במיוחד על סטיקרים ככלי תקשורתי ראו: L. R. Bloch, 'Mobile Discourse: Political Bumper Stickers as a Communication Event in Israel', *Journal of Communication*, 50 (2000), pp. 48–76

איור 1. שתי דוגמאות לסטיקר וְאַהֲבֶּתְּ (צילום הגר סלמון)

ליעדים הנמצאים הרחק מעבר לתחום השפה העברית, ונראה כי בכך הוא משקף ממדים חדשים ומחדשים של ישראליות. תמר כתריאל זיהתה וניתחה בספרה על מילות מפתח בתרבות הישראלית מונחים לשוניים מרכזיים בעלי מעמד סמלי ייצוגי. ההתייחסות החברתית-התרבותית אל מילות המפתח מכוננת את כוחן ככלי ייחודי לביטוי והבניה של משמעויות פנים-תרבותיות.² בדומה לכך אפשר לראות באשכולות הסטיקרים הקשרי שיח ייחודיים המבטאים תהליכים מרכזיים במרחבי הישראליות ובממשקיה.

במאמר זה אבחן את הופעתו והפצתו של וְאַהֲבֶּתְּ ואעמוד על תכונותיהן הייחודיות. על בסיס סדרת ראיונות עם יוצר הסטיקר, שליחים שהפיצו אותו וקהל מגוון שהתייחס אליו, אבקש לבחון את יחסי הגומלין בין פרשנויות הליבה לוְאַהֲבֶּתְּ לבין פרקטיקות ההפצה הייחודיות לו.

2 ת' כתריאל, מילות מפתח: דפוסי תרבות ותקשורת בישראל, חיפה תשנ"ט. למבט אנליטי כולל ראו שם בעיקר עמ' 7-15.

וְאַהֲבַתְּ בְּזִירַת הַסְּטִיקְרִים בִּישְׂרָאֵל

שלא כאשכולות סטיקרים קודמים שפרצו לזירה באחת, וְאַהֲבַתְּ פִּילַס בתהליך איטי שנמשך קרוב לעשור את דרכו כמשתתף בשיח העממי המתקיים בה. עיון במאפייניו הייחודיים ובמשמעויות הנלוות להם מצריך מבט מקדים על דינמיקת שינוי עיקרית שחלה בשיח הסטיקרים בישראל במהלך השנים: מעבר מהותי משיח סטיקרים פוליטי פולמוסי לשיח סטיקרים אמוני סמכותי.³

מכוניות מעוטרות סטיקרים הן לוח נע להעברת מסרים של זהות אישית וקבוצתית. המסרים המגוונים, החידתיים לעיתים, מזמינים את קהל הצופים, בדרך כלל נוסעים אחרים באותו כביש, להפעיל את דמיונם הפרשני כדי לפענח את משמעותם.⁴ עקבתי אחר הסטיקרים בכבישי ישראל והפרשנויות המגוונות שניתנו להם לאורך שנים רבות, החל מראשית התופעה מייד לאחר רצח ראש הממשלה יצחק רבין בשנת 1995. השיח העממי התוסס סביב האשכולות השונים התגלה כמסגרת נגישה ומוזמנה להבעת עמדות פוליטיות של דמיון והסכמה ושל שונות ופולמוס. בהמשך פינו בהדרגה אשכולות פוליטיים פולמוסיים ויצירתיים-עממיים חיוניים אלה את מקומם לאשכולות אמוניים, שהיו בעלי אופי שונה, ואלה רלוונטיים במיוחד למחקר הנוכחי.⁵

נוכח שיח הסטיקרים הפוליטי הסוער שמילא את הכבישים בשנים קודמות, העביר השיח האמוני את הסמכות ואת האחריות אל האל. הטקסט הגלוי העביר את הכוח לאל, ובתוך כך הסיר ואף שלל את הריבונות מבני האדם ומגופי השלטון הארציים. הסטיקרים האמוניים עקפו את הסמכות הארצית על מגוון קולותיה, ופנו – במהלך פומבי מוחצן – לסמכות עליונה, לריבונות של עולם. כוחו של האל גויס במלוא העוצמה המיוחסת לו והפך אותו לסוכן הביטחון האישי והלאומי.

3 סלמון, ישראל בהתהוות (לעיל הערה 1), עמ' 15–19, 112–115. למחקר מעניין בהקשר זה על פריחתם של סטיקרים אסלאמיים בקרב נהגי מוניות מסיירה לאונה בווינגטון דייסי ראו: J. D'Alisera, 'I LOVE ISLAM: Popular Religious Commodities, Sites of Inscription, and Transnational Sierra Leonean Identity', *Journal of Material Culture*, 6, 1 (2001), pp. 91–110

4 להרחבה על המושג דמיון פרשני ראו: ר' הכהן-פינצ'ובר ואחרים (עורכים), הדמיון הפרשני: דת ואמנות בתרבות היהודית בהקשריה, ירושלים תשע"ו, עמ' 3–12.

5 סלמון, ישראל בהתהוות (לעיל הערה 1), עמ' 87–11; ג' חזן-רוקם, 'הפסוק המקראי כפתגם וכציטוט: עיון במשמעויות של "כי עוף השמיים יוליך את הקול" בספרות חז"ל ובספרות העממית', מחקרי ירושלים בספרות עברית, א (תשמ"א), עמ' 155–166.

רבים מהסטיקרים באשכול זה מאופיינים ברטוריקה שאינה נתונה לוויכוח, מפני שמקורם בפסוקים מהטקסטים המקודשים.⁶ בהעברתם לתבנית סטיקרים הם זכו לעיצוב ייחודי, המחבר אסתטיקות מסורתיות ועכשוויות, ובמקרים רבים גם למידה הגדולה פי כמה וכמה מממדי הסטיקרים באשכולות שיח קודמים.

הסטיקרים האמוניים כמו אינם מסתכלים לימין או לשמאל, באשר מבטם ממוקד בציר שבין הארץ לשמיים. היעלמותו של השיח הרב קולי והפולמוסי כמו פינה בשתיקתו מקום לסמכות אחרת.

צמיחתו המרשימה של אשכול הסטיקרים האמוניים נותר חסין מפני מענה פולמוסי ישיר. בשל מגוון סיבות, שהבולטות שבהן הכבוד לתורה ולמסורת היהודית בישראל ואולי במיוחד החשש מפני אלימות כלפי רכב הנושא מסר מתנגד למסר אמוני, הפולמוס העקרוני המזומן באמצעותם לא מצא את מקומו על מכוניות בכבישי הארץ. מחקר אתנוגרפי שערכתי העלה כי אפילו מרואיינים אשר הביעו דאגה מהשלכות המסרים האמוניים על הרקמה הפולרליסטית בישראל נמנעו מתגובה בזירת הכביש, ושמרו אותה לצורות ביטוי פרטיות או אנונימיות, וגם זאת במשורה.⁷

6 על המאפיין של ציטוט וחזרה האופייני לביטויים פולקלוריים רבים כתב בריגס: 'Folklore performances [...] provide common ground between a shared textual tradition and a host of unique human encounters, thus preserving the vitality and dynamism of the past as they endeavor to make sense of the present' (C. L. Briggs, *Competence in Performance: The Creativity of Tradition in Mexicano Verbal Art*, Philadelphia, PA 1988, p. xv) H. Goldberg, (ed.), *Judaism Viewed from Within and from Without: Anthropological Studies*, Albany, NY 1987, pp. 315–329

7 למרות זאת מפעם לפעם צצו סטיקרים של התנגדות לאשכול האמוני. הם הופיעו רק לעיתים רחוקות על מכוניות בכביש, אך ניתן היה לצפות בהם באתרים במרשתת שאפשר להתבטא בהם באופן אנונימי או במקומות פרטיים מוגנים. באופן נדיר מאוד תועד בחזית חנות סטיקר שהתייחס בבירור לסטיקר 'אין לנו על מי לסמוך אלא על אבינו שבשמיים', ונכתב בו: 'אין לנו על מי לסמוך אלא על אבינו שבמילואים'. מרבית המרואיינים שפירשו את הסטיקר ראו בו ביקורת כפולה – על חוסר השוויון בנטל הגיוס לצבא בישראל ועל המסר האמוני המקורי. נראה כי מעמדו הגבוה של צה"ל בישראל אפשר את הצגת הסטיקר הזה בפומבי. התייחסות גלויה או מרומזת לסטיקר הנפוץ 'אין עוד מלבדו' יש בסטיקרים 'אין עוד מלבדה' ו'אין כמו אמא', שתועדו רק פעמים ספורות במהלך שנות המחקר. נוסף על כך תועד סטיקר נדיר שהתייחס לתת-האשכול של 'יהודים אוהבים יהודים', ונכתב בו: 'יהודים אוהבים את כל בני האדם'. לבסוף, אחד

במחקר הנוכחי, שנערך בשנים 2017–2019, נמצא כי גרסאות של האשכול האמוני עודן שכיחות ואף מתפתחות בכבישי ישראל. באשכול אמוני זה מובילים הסטיקרים 'אין עוד מלבדו' ו'שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד', שנמצאו בתפוצה נרחבת, וכן הסטיקר 'ואהבת לרעך כמוך', שנמצא אף הוא במרחב השיח. נוסף על כך תת-אשכול שנלווה לאשכול האמוני החל לצמוח בשנים האחרונות סביב ציר מארגן המתייחס לאהבתם של יהודים (איורים 2–3). אשכול זה כולל את הסטיקרים 'אהבת ישראל' – שפורש על ידי מרואיינים ומרואיינות כקריאה לאהבה בעיקר בין יהודים – 'אני אוהב כל יהודי', 'יהודי אוהב יהודים' ואף 'ה' אוהב כל יהודי' (איור 3). על רקע הדינמיקות האלה הסטיקר וְאֶהְבֶּתְּ בולט בעידונו.

המילה 'וְאֶהְבֶּתְּ' מופיעה בתורה בארבעה פסוקים שונים: 'לֹא תִקֵּם וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי עַמְּךָ וְאֶהְבֶּתְּ לְרַעְךָ כְּמוֹךָ אֲנִי ה'' (וי' יט 18); 'כִּאֲזָרְחָ מִכֶּם יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר הַגֵּר אֲתֶכֶם וְאֶהְבֶּתְּ לּוֹ כְּמוֹךָ כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם' (שם 34); 'וְאֶהְבֶּתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ' (דב' ו' 5); 'וְאֶהְבֶּתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ וְשִׁמְרַתְּ מִשְׁמֵרְתּוֹ וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וּמִצְוֹתָיו כָּל הַיָּמִים' (שם יא 1). הפסוק 'וְאֶהְבֶּתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ' נאמר בכל בוקר בקריאת שמע של שחרית, ואילו 'וְאֶהְבֶּתְּ לְרַעְךָ כְּמוֹךָ' הוא משפט מפתח בתרבות היהודית והישראלית שסמכותו נשענת על מקורות טקסטואליים תשתיתיים ועממיים כאחד.⁸ מכוח הופעתם בברית החדשה כשני פסוקים מרכזיים שעליהם השתית ישו את עיקרי האמונה, הם הפכו לפסוקי תשתית גם בעולם הנוצרי, בתרגום לשפות רבות.⁹

אפשר היה לשער שההסתפקות במילה 'וְאֶהְבֶּתְּ' מותירה פתח רחב יחסית לכלול את כל המושאים שעליהם הוא מוסב בארבע היקריותיו: בני העם, הגר והאל. אך מתברר שעבור קוראי העברית התצוגה הפיזית של המילה וְאֶהְבֶּתְּ כמילה יחידה

המרואיינים סיפר לי על סטיקר ש'מתגלגל אצלו בראש כבר כמה שנים'. לדבריו כשהוא רואה שוב ושוב את הסטיקר 'שמע ישראל אדוני אלוהינו אדוני אחד', הוא חש רצון עז להכין סטיקר באותם ממדים שייכתב בו: 'שמע ישראל: אין אדוני, אין אלוהינו, אין אף אחד'. הוא מייד הוסיף ואמר שהוא כמובן אינו מעז להגשים את הדבר, שכן בתוך יום תפורק מכוניתו. הוא הסביר כי האני מאמין שלו יתקבל כפגיעה קשה ולכן מסוכן עבורו להציגו בפומבי על המכונית.

G. Hasan-Rokem, *Proverbs in Israeli Folk Narratives: A Structural Semantic Analysis* (Folklore Fellows Communications, 232), Helsinki 1982, pp. 57–64 8

הבשורה לפי מרקוס יב 29–31; הבשורה לפי מתי יט 19. 9

איור 2. 'אין עוד מלבדו' עם 'ואהבת להרע במיני' (צילום הגר שלמוון)

איור 3. מקבץ סטיקרים של 'אהבה' (צילום הגר שלמוון)

מעלה לתודעה, באקט של אזכור ומחיקה גם יחד, את הפסוקים המכוננים, וכפי שנאמר שוב ושוב בראיונות, בתודעתם של רבים עולים באופן מיידי בעיקר שני קטעי פסוקים: 'ואהבת את ה' אלהיך', 'ואהבת לרעך כמוך'. כך שומר הסטיקר על הפועל ומשמיט את הישויות שעליהן הוא מוסב. כפי שהסתבר במהלך המחקר, מאפיין זה משמעותי בשגשוגו האיקוני. הפסוק המצווה על אהבת הגר לא זכה לאקטואליזציה בדברי המרואיינים, אם כי אפשר לשער שהוא מתקיים בקריאתם של חלק מן המתבוננים.

וְאֶהְבֶּתְּ – גִּילּוּי עַל הַכְּבִישׁ

מפגש הפתיחה שהוביל למחקר הנוכחי התרחש בוקר אחד באביב 2017, בפקק תנועה ארוך במיוחד בירושלים, כאשר הבחנתי במילה וְאֶהְבֶּתְּ מודבקת על שמשת החלון האחורי של המכונית שעמדה לפניי בנתיב שבצידִי. ראיתי זה לא כבר סטיקר כזה, אך ממרחק הנחתי שמדובר בשריד של הסטיקר 'ואהבת לרעך כמוך', שכפי שציינתי שכיח למדי בנוף הכביש האמוני (איור 2). ואולם עתה, כשהתבוננתי מקרוב במכונית שבצידִי, הבנתי שמדובר בסטיקר עצמאי בן מילה אחת, שונה וחדש עבורי.

נותר זמן המתנה לשאול את הנהגת, צעירה נעימת סבר, אם אוכל לצלם את הסטיקר. בהתלהבות היא ניאותה לשתף פעולה, ואף הזמינה אותי לשוחח עימה על הסטיקר. חלון מול חלון רשמתי במהירות את מספר הטלפון שלה. בשיחה בהמשך אותו יום היא הציעה לי לפנות אל מי שנאמר לה שיצר את הסטיקר, וכבר באותו יום זכיתי לשיחה ראשונה עם אלון מאיר מקיבוץ יראון שבגליל העליון, ושמעתי ממנו את סיפור לידתו של הסטיקר. המשך המחקר כלל ראיונות נוספים עימו ובהם סיפר על צמיחתו של וְאֶהְבֶּתְּ.¹⁰

וְאֶהְבֶּתְּ בֵּא לְעוֹלָם

אלון: לפני כעשור קיבוץ יראון, בו אני חי מעל 20 שנים, נכנס למשבר חברתי עמוק – מיישוב עם חברה מגובשת ואמון הדדי, הפכנו לחברה מפולגת, בה כל אחד פועל לביטול דעתו של האחר [...] מתוך הייאוש שאחז בי, התחלתי להשתעשע ברעיון של 'ואהבת לרעך כמוך' ואמרות דומות, ואיכשהו זה הצטמצם והצטמצם למילה הבודדה 'ואהבת' [...] בְּבֵית הִילְדִים אהבו את הרעיון והדפסנו כמה עותקים בודדים על דף מדבקה, והילדים לקחו את זה איתם למועדון הנעורים בקיבוץ. כשחזרו באותו יום, הם סיפרו לי שחבריהם 'נדלקו' על הרעיון, ואולי כדאי להדפיס עוד קצת [...] עוד באותו יום הדפסנו כמות שהספיקה כדי לחלק בכל תאי הדואר של תושבי הקיבוץ, ותלינו עותקים גם על לוח המודעות, לצידם של מכתבי הנאצה [...] שמנו לב שקורה משהו – זה משפיע באופן מידי על מי שנתקל בזה. אנשים

10 אלון מאיר, יוצר הסטיקר, מופיע במאמר בשמו המלא; שאר המרואיינים והמרואיינות מופיעים בשמות בדויים.

התחילו להירגע. אף אחד לא הצליח להישאר אדיש למילה הזו, והתחילו לגלות התעניינות – מה זה? מאיפה זה הגיע? מי מפרסם את זה? המטרה הייתה לגרום לאנשים לחשוב לרגע, ואין ספק שזה הצליח.

בהמשך דבריו הביע אלון את השתוממותו על ההשפעה המיידית והבלתי צפויה של וְאֵהָבְתָּ עַל חברי הקיבוץ. ואכן הצלחתו של וְאֵהָבְתָּ נבעה במידה רבה מיצירתו המדויקת – מילה אחת השומרת על הניקוד וטעמי הקריאה הצמודים אליה. כך בהרף עין של השראה, ברגע של סערת רגשות אישית וללא כוונות שמעבר לזמן ולמקום, נולד אייקון רב השפעה.

וְאֵהָבְתָּ יוצא לדרך

על מה שקרה בהמשך סיפר אלון:

בשלב זה לא היה ממש ברור לאף אחד מהמעורבים מה בדיוק היה לנו שם, אבל בהחלט הרגשתי שעלינו על משהו [...] שמנו לב שמשהו קורה – כל מי שנתקל בזה הושפע מייד. אנשים התחילו להירגע. אף אחד לא נותר אדיש למילה היחידה הזו, שלפתע הופיעה כמעט בכל מקום [...] נראה שהמטרה לגרום לאנשים לעצור לרגע ולחשוב הושגה [...] בסביבות שנת 2010 אחת מבנותיי, יחד עם חבר שלה, הפתיעה אותי עם ערומה גדולה של סטיקרים מודפסים באופן מקצועי. הרגע הזה היה עבורי נקודת מפנה. מעשה מרגש זה של אישור, מינורי ככל שייראה, נתן לי את האומץ הדרוש, ואפשר לי להתגבר על הפחד שהרגשתי ולהתגייס למשימה.

בריאיון נוסף עימו פירט אלון:

לא התכוונתי בכלל, לא התכוונתי לכלום. זה נשאר כזה משפחתי וזהו. בקיבוץ, כאילו בקהילה. ופתאום הגיעו הסטיקרים האלה [...] ופתאום זה, פה על המכוניות של הקיבוץ (איור 4) והמכוניות נוסעות בכל הארץ. ובאותו זמן הייתה עצרת לזכר רבין,¹¹ ועוד פעם הילדים שלי, הילדים שלי

11 העצרת השנתית לציון רצח ראש הממשלה יצחק רבין מתקיימת כל שנה בתאריך ההתנקשות ובמקום ההתנקשות, ומשתתפים בה דוברים רבים המייצגים קשת פוליטית רחבה. צמיחתו של שיח הסטיקרים הפוליטי בישראל מזוהה יותר מכול עם הימים שלאחר רצח רבין, ועל כן חלוקת וְאֵהָבְתָּ דווקא בעצרת היא מהלך מעצים עבורו.

איור 4. מכוניות בקיבוץ יראון (צילום הגר סלמון)

היו הכוח המניע בכל הסיפור הזה [...] הם לקחו כמה סטיקרים לעצרת והם מאוד אמיצים: הם הלכו ופשוט על שלטים של [מפלגת] 'מרצ' הדביקו וְאַהֲבַתְּ, על 'הליכוד' וְאַהֲבַתְּ, 'הנוער העובד והלומד' – וְאַהֲבַתְּ. ותוך כדי ההפגנה אנשים שמו לב שפתאום יש מכנה משותף. מה עושים? פתאום, מה עושים עכשיו? (צוחק קלות) אפשר רגע לאהוב, לא צריך לריב. אז זה היה רגע מכונן, פתאום היה 'וואו' כזה [...] היה לזה איזשהו כוח, זה צבר איזשהו מומנטום, אנשים התחילו: הלו, מה זה? אני זוכר שאנשים שאלו: את מי זה מייצג? למה לא כתוב? כתוב רק 'ואהבת'. לא יותר. וזה עורר המון עניין כי: מי זה? למה זה? אוקיי, ואז זה עבר עוד שלב, אנשים התחילו: איזה יופי! מאיפה משיגים? [...] זו עובדה שהרבה מאוד מהאנשים פשוט נעצרים ושואלים שאלות. וזה נהדר. הרגע הזה של שאילת השאלות, זה בעצם גרם לי להרגיש שיש פה משהו שהוא הרבה מעבר באמת למה שהתכוונתי [...] אבל עוד פעם, אני לא מביין כל כך מה עומד מאחורי הכוח של זה,¹² אבל עובדה

12 אחד מכיווני הפרשנות שעלו במהלך המחקר נוגע לכוח הייחודי הטמון בחפץ הכתוב בלשון הקודש. ייתכן כי הופעת המילה כחפץ המנותק מהקשרו הטקסטואלי מזכירה קמע שמופיעים עליו פסוקים ומילים, ושיש בו כדי לעורר מודעות לנוכחותו של כוח עליון, אלוהי ואף מאגי. לדיון בכוח הקמעי שבתצורה הגרפית של האותיות והמילים העבריות ראו: א' יוהס, 'ה"שוית"מנורה" – בין מופשט לחומרי: עיונים בייצוג הקודש', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשס"ד, עמ' 325.

שזה כל הזמן במין גרף עולה כזה, יש לזה ביקוש מטורף כאילו, חסר כל פרופורציות.

עוד סיפר אלון:

מאז וְאֶהְבֶּתְךָ צבר תאוצה באופן שלא יכולתי לדמיין, והכול מתוך רצון אמיתי של אנשים להעביר את זה הלאה, ובלי שאני אפילו מבקש [...] ביותר ויותר מקומות אנשים צצו ולקחו על עצמם להפיץ את הסטיקר וְאֶהְבֶּתְךָ, ואני כל הזמן מקבל תמונות של וְאֶהְבֶּתְךָ במקומות שונים ומוזרים, לפעמים אנחנו יודעים מי שם אותה שם, ולפעמים זה עובר דרך חברים של חברים של חברים וכו', כך שאין דרך לדעת מי בדיוק הביא את זה לשם. אבל לדעת שזה ממשיך להתסובב ברחבי העולם והמסר מופץ זה מאוד מרגש.

בריאיון נוסף סיפר אלון על סדרת אירועים מפעימים עבורו שקשורים באופן ישיר גם לסכסוך הישראלי-הפלסטיני, המלווה את חיי כולנו בישראל:

יש בחורה פה מהמושב השכן, שהיא מג'דית של מחסומים ביהודה ושומרון. לבן שלה הייתה בר־מצווה והם לומדים פה ביראון, אז הם חגגו בר־מצווה פה באגם החי [...] והיא ראתה [את הסטיקרים] אז היא לקחה אותם לצבא, ויש גדוד שלם עכשיו במחסומים של המשטרה הצבאית, ועל כל הגיפים, ויש להם חולצות – כולם מסתובבים עם וְאֶהְבֶּתְךָ (איור 5, באדיבות אלכס ליבק) [...] היא אמרה שנורא הפריע לה שבמחסומים מתנהגים בצורה מאוד לא הומנית לנשים בהיריון, לפצועים שצריכים להגיע לבתי חולים וזה, ומתעמרים בהם הרי במחסום. היא החליטה לשנות את זה, והיא הביאה להם את הסטיקר הזה והיא אומרת שזה שינה את כל ההתנהגות. וזה, הינה זה מעורר, זה מעמיד את השערות. את מבינה? דברים כאלה. זה משהו שהוא בכלל ללא קשור אליי, אבל זה עשה, זה כאילו הגל שממשיך.

בריאיונות המפורטים עם אלון עלו אפיוזות מגוונות הקשורות בוְאֶהְבֶּתְךָ ובאופני תפוצתו. בדבריו הוא חוזר שוב ושוב למשבר המקומי שבעקבותיו נוצר וְאֶהְבֶּתְךָ והדגיש את יראת הכבוד שהוא חש לנוכח התפשטותו בעולם והתהליכים העממיים שהניע. הוא שב ותיאר את הפצתו של וְאֶהְבֶּתְךָ באמצעות שליחים לרחבי הארץ כתופעה שחורגת בהרבה מכוונותיו, ושלמעשה הוא עצמו מתבונן בה כצופה נפעם (איור 6).

איור 5. מיתר, מאי 2018 (באדיבות הצלם אלכס ליבק)

איור 6. וְאַהֲבַתְּ על הגוף (צילומים באדיבות אלון מאיר ומיכל רג'זאן)

במקביל להפצה הולכת ומתרחבת התפתחה תופעה מפתיעה שכיוונה התכנסות – זיהוי של האתר הפיזי קיבוץ יראון שבגליל העליון עם וְאַהֲבַתְּ. הקשר הממשי בא לידי ביטוי במספר ביטויים של וְאַהֲבַתְּ 'באתרו': כל הנכנס בשערי הקיבוץ רואה

איור 7. קיר בסמוך לכניסה לקיבוץ יראון (צילום הגר שלמון)

איור 8. קיר סמוך למעיין, קיבוץ יראון (באדיבות אלון מאיר)

לנגד עיניו קיר בטון שעליו תבליט גדול ממדים של המילה (איור 7). הקיר הוא מונומנט מוחשי ובעל גוף, שהמילה יצוקה בו בחומר מסיווי ונטועה במקום, שלא כמו הסטיקר, שנועד להדבקה ולהסרה מהירות, ושמשקלו מאפשר הפצה פשוטה לרחבי העולם. בדומה לכך נכתבה המילה באותיות גדולות על קיר התמך של מעיין

איור 9. חג הביכורים, קיבוץ יראון תש"ף (באדיבות אלון מאיר)

טבעי הממוקם בשולי הקיבוץ (איור 8, על אופיו המכיל). שילובה בטבע המקומי מעניק לאתר כוח משיכה ייחודי, והוא היה ליעד פופולרי לעלייה לרגל של צעירים, בעיקר להצעות נישואין ובימים שלפני חתונות. השילוב של מי המעיין היוצאים מן האדמה והמילה הכתובה עליו מסמן את היותו של קיבוץ יראון המקור לאייקון שכוהו הולך ומתעצם. זאת ועוד. בטקס הבאת הביכורים בקיבוץ יראון, המתקיים בחג השבועות, הוצג וְאַהֲבַתְּ כתוצר ביכורי הקיבוץ. שלט ענק ממדים, 4 על 1.5 מטר, שכל כולו המילה וְאַהֲבַתְּ כתובה בירוק, הוצג לראווה כשהוא נישא, כמקובל, על טרקטור (איור 9). בכך נוצר חיבור נוסף בין חג השבועות כחג חקלאי של ביכורים וכחג מתן תורה. וכך בעוד שהמילה מתפשטת לפינות מרוחקות בעולם מתרחש בו זמנית עיגון מקומי, ואל מול תנועת ההתפשטות מתקיימת תנועת התכנסות ואף עלייה לרגל למקור. אפשר לראות בתנועה כפולה זו מטונימיה לתכונות הליבה של וְאַהֲבַתְּ: מסר אוניוורסלי שצומח מתוך טקסט מקודש תנ"כי בשפת המקור.

וְאֶהְבֶּתְּ זוכה לתפוצה נרחבת

אלון: וְאֶהְבֶּתְּ המריא באופן שלא יכולתי לדמיין, והכול מתוך רצון כנה להפיץ אותו הלאה. אלפי מדבקות, אולי אפילו יותר, החלו להופיע בכל מיני מקומות בארץ ובעולם. במהרה החלו להופיע גם כיוסי טלפון, חולצות, דגלים, קעקועים, כולם עם אותה מילה יחידה¹³ [...] [וְאֶהְבֶּתְּ] נוגע בכל הקונפליקטים והיחסים בחיינו, מה שעשוי להסביר במידה מסוימת כיצד בעזרת אנשים רבים וטובים עבר מפה לאוזן וגדל להתפשט לכל עבר.

בראיונות שערכתי עם נשים וגברים שהשתתפו בהפצתו של וְאֶהְבֶּתְּ הם פירטו בהתלהבות את פרקטיקות ההפצה תוך שהם מפרשים באופנים שונים את סוד המשיכה של המילה. בעדויותיהם נתנו מקום מרכזי לתיאור הרגשות שהמילה עוררה בהם ולחשיבות שהם מייחסים להמשך הפצתה.

מיכאל ואורית הם זוג ירושלמים נמרצים בשנות השבעים לחייהם, וכבר מספר שנים הם משמשים כשליחי מפתח בהפצת וְאֶהְבֶּתְּ. בריאיון עימם הם סיפרו כי נתקלו לראשונה בסטיקר בעת ביקור אצל בתם המתגוררת עם משפחתה בקיבוץ יראון והתרשמו ממנו עמוקות. בעקבות אותו מפגש התנדבו בני הזוג, שבאותה עת היה להם קשר עם בית דפוס בירושלים, להדפיס עותקים של הסטיקר ולמוסרם – במחיר עלות וללא כל רווח – לאלון ולכל מי שמעוניין בו ובהפצתו. בדבריהם עמדו בני הזוג על משמעותו העמוקה של המסר שוְאֶהְבֶּתְּ נושא עבורם ועל תפקידו של מסר זה כמניע להתגייסותם רבת השנים להפצת המילה הן בישראל הן ברחבי העולם. וכך סיפר מיכאל:

כשראיתי את זה, הצורה הגרפית הזו של המילה וְאֶהְבֶּתְּ מייד עושה לי קונוטציות של 'אהבת את ה' אלוהיך', ככה זה כתוב בסידור, בדיוק, עם אותם טעמים, ו... לראות את זה בקיבוץ, שאין שם אפילו בית כנסת... והם לא יודעים מה זה, אז זה קצת הדליק לי... איך הגיעו לזה? [...] ואז שאלתי את אלון והוא סיפר את הסיפור של כל מה שהיה בקיבוץ, ושהוא צייר את הגרפיקה, ושאחרי זה עשו לו מזה מדבקות [...] אז אמרתי לו: אתה יודע

13 הבחירה לקעקע וְאֶהְבֶּתְּ באופן קבוע על הגוף (איור 6) מזמינה כיווני מחקר נוספים, החורגים מתחום המחקר הנוכחי. עם זאת יש לציין כי החלטה זו מצביעה על היותו של וְאֶהְבֶּתְּ מסמן חזק גם של זהות פרטית.

מה? אני יש לי איזה בית דפוס [שאני מכיר], בוא אני אעשה ונוציא את זה כדי שזה יפרח.

אורית הוסיפה:

אני מאוד אוהבת לקחת את זה איתי לחו"ל. שם חילקתי לאנשים שאני מרגישה שיש לנו איתם אנרגייה כזאת חיובית. זה גורם להתרגשות ממש. התלהבות. בהרבה מקומות. זה נורא מחבר בין אנשים וְאַהֲבֵתָּ. כל פעם שאני נוסעת לחו"ל אני מחלקת לאנשים לאו דווקא שמדברים עברית ואת לא יודעת איזו התרגשות זה גורם [...] הרי אהבה זה הכי רחב אופקים. הרי כל אחד יש לו את האהבה שלו, יש אהבה של חברים, של נשים, של דת – של הכול! וכל אחד לוקח את זה לאן שהוא רוצה. ואז כל פעם שאתה מסתכל על זה, זה ממכנס אותך לנתיב מסוים, לנתיב של אהבה [מדגישה] – אז זהו, ככה אני רואה את זה ונדלקתי על זה.

מיכאל אמר עוד:

לא תאמיני הייתי עכשיו בקובה וראיתי את המדבקה הזאת, היא מדבקה מעולה, כאילו זה מדבר לכולם, כולם, ב־360 מעלות! מתאים לכל אחד, כל אחד עם האינטרפרטציות שלו. כל אחד מה שהוא חושב, זה הסוד של המדבקה הזאת [...] תראי, העיצוב... אם היינו עושים 'אהבה' עם לב וחץ למשל, ל־80 אחוז מהאנשים זה לא היה אומר כלום. פה זה מדליק. את הדוסים למשל. את לא יודעת כמה דוסים ישר נדלקים מזה. כי מי שרואה את זה רואה כאן את מה שהוא מתפלל עליו כל יום. אבל מה? כאן זה נותן לו לחשוב על המילה המסוימת הזו [מדגיש], לא רק 'אהבת את ה' אלוהיך', פתאום יש עוד... זה מה שאני חושב.

פרשנות דומה הציעה רחל, צעירה דתית-לאומית שהדביקה את הסטיקר במשרדה:

בגלל שזה ציטוט זה כמו הוראה כזו. המילה היחידה הופכת כאילו להוראה, ציווי כזה, כן? בגלל שהוא לקח פה את הפסוק וקטע אותו, זה כאילו אומר תאהב כל חיה, כל בן אדם, כאילו, אני לא אגיד מיותר את החלק שהוסר, אלא דווקא בזה מוסיף לו עוד משמעות. לא בהכרח שולל את המשך המשפט, אבל אומר בוא ניתן לו עוד פרשנויות ועוד אפשרויות לאהבה, כיד הדמיון הטובה עליך, בוא ניתן אפשרויות לעוד סוגים של אהבה... זה מעניין, להיכנס

לראש של הבן אדם, אבל אולי דווקא לא לנסות להיכנס, להביא את המקום שלך, את הפרשנות שלך, אחד יאהב את הכלב שלו, אחד יאהב את הבן זוג שלו ואחד יאהב את הבית שלו... אבל תאהבו! שיהיה לך מישהו או משהו בחיים שאתה אוהב!

מנגד אמר יוסי, חרדי ליטאי לשעבר שיצא בשאלה וכיום מגדיר עצמו חילוני, אל מול תצלום הסטיקר וְאֶהְבֶּתְּ:

יש כאן טעמים, מנח, ומה זה למעלה זה גם טעם... אני כבר מתחיל לשכות. הם העתיקו את זה פשוט מאוד ממקום עם טעמים... חוכמינו, מתחכם כזה. סתם מי שלקח את זה סתם – לקח צילם עם הטעמים. אבל למה עם הטעמים? אדם שעשה את זה ספק אם הוא מודע לטעמים... לא נראה לי שמישהו חשב לעומק... חרדי שרואה את זה... אם זה כתוב בתורה הם ימלמלו את זה, אבל אהבה זה לא הדיבור שלהם. מדקלמים את זה כל יום, אבל דווקא ברגע שאתה מדקלם את זה כל יום זה הופך ל... איך זה נקרא, 'מלומדה'¹⁴ רובם כבר לא חושבים על המילים, ככל שאתה חוזר על זה כל יום זה הופך פחות משמעותי.

על מכוניתו של עומר מודבקים שני סטיקרים בלויים של וְאֶהְבֶּתְּ. בריאיון עימו סיפר כי ראה את הסטיקר מדי פעם, אהב את המסר שבו, וביקש להשיגו. ואכן כשהתארח בקיבוץ יראון, נתקל בסטיקרים רבים כאלה, ולשאלתו על אודותם נאמר לו שיוצר הסטיקר הוא בן הקיבוץ, והוא קיבל ממנו סטיקרים אחרים. לדבריו כעת הם כבר דהויים למדי והוא ישמח לקבל חדשים. וכך הסביר את משמעות וְאֶהְבֶּתְּ עברו:

זה מצא חן בעיניי כי אני בא מבית דתי, ואני גם יודע את ההקשר: זה הפסוק הראשון אחרי קריאת שמע: 'ואהבת את השם אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך'... זה מראה על מסירות [...] אני חושב שאהבה אמיתית נמדדת לא במה שאתה מרגיש אלא במה שאתה מוכן לעשות ואה... אני חושב – ואני לא יכול להוכיח את זה, זה לא מדעי, אבל אני חושב – שמי שאין לו שום דבר בחיים שהוא מוכן למות בשבילו, אז אין לו שום דבר שהוא באמת אוהב, והוא

14 רמיזה לביטוי 'מצוות אנשים מלומדה', שמקורו בפסוק 'ויאמר ה' יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אתי מצנות אנשים מלומדה' (יש' כט 13), ושמצייני מעשים הנעשים מתוך שגרה ובלא מחשבה או כוונה.

בחיים שלו לא יהיה מאושר. זה לא משנה מי זה, זה יכול להיות הילדים שלנו, המולדת שלנו, האלוהים שלנו, האמונה שלנו, המפלגה שלנו... בארגונינו זה גם קבוצת הכדורגל שלנו... אבל זה לא משנה, אדם צריך שיהיה לו משהו שהוא יגיד: 'זה יותר גדול ממני'. אז כל הדברים האלה במילה אחת קצרה, מי לא ישים את זה על הרכב שלו?

משה, שחזר בתשובה לפני מספר שנים, ושמנהל את חייו בין עבודתו במוסד מחקר ממשלתי לבין הקהילה האמונית החסידית שבה הוא חי, הפגין התלהבות רבה אל מול הסטיקר, וקשר את מקורה התנ"כי של המילה למה שהגדיר 'קריאה בסיסית לאימון שריר האהבה האנושי'.

עומר ומשה, כמו ישראלים אחרים שרואיינו בנושא, חלקו תובנות פרשנויות דומות, ונקודת הפתיחה ברצף הפרשני המשותף להן היא הזיהוי המיידי של וְאַהֲבֵתָּ, על הופעתו הטיפוגרפית הייחודית, עם פסוקים תנ"כיים מכוננים. עבורם, כמו עבור רבים אחרים, בהתבוננות בְּוְאַהֲבֵתָּ מהדהד מה שהוסר. זיהוי ברור זה עורר את המתבוננים לשחזר, הן תודעתית הן רגשית, את פעולת ההסרה מן הפסוקים המקוריים. כך המילה הבודדת לא רק מזמינה ערוצי אהבה נוספים, אלא גם פורצת אל טריטוריות חדשות.

בראיונות נוספים עלו כיווני פרשנות אחרים. בריאיון עם צעירה חילונית שהדביקה לפני מספר שנים על מכוניתה את וְאַהֲבֵתָּ כסטיקר יחיד, היא קישרה את משיכתה לסטיקר לתקופה כרונולוגית ספציפית ולאשכול סטיקרים מוכר שהזכרתי בפתח המאמר: 'זה היה בתקופה של הדקירות, שהייתה באמת איומה. באותה תקופה צצו פתאום הסטיקרים הדוחים של "יהודים אוהבים יהודים", "אני אוהב כל יהודי" או "יהודי לא מגרש יהודי", שהיו בעיניי ממש גזעניים. אז פתאום ראיתי את הסטיקר הזה והוא ממש דיבר אליי. ממש רציתי אותו בשביל המכונית שלי'. בדבריה אין למעשה פרשנות ישירה לוְאַהֲבֵתָּ, ובמקומה היא הזכירה סדרת סטיקרים אחרים שעניינם אהבה. וגם הביעה תקווה שהנהגים בכביש יבינו את המאפיינים החתרניים – האוניוורסליים וההומניסטיים – של וְאַהֲבֵתָּ מתוך השוואה לסטיקרים שנגדם התקוממה.

הסיפורים הבאים מדגימים ערוץ תפוצה חיוני במיוחד – תרמילאים ישראלים אשר בטויליהם תרמו להתפשטות וְאַהֲבֵתָּ ברחבי העולם.¹⁵ לדברי יוצר הסטיקר

15 ה'טויל הגדול' של צעירים ישראלים, המוכר גם כ'טויל שאחרי הצבא', והפרקטיקות

מגיעות אליו בקשות להצטייד בַּן־אֶהְבֶּתְּ לקראת הטיול. בכך המבקשים מכינים עצמם לשמש שליחים בהפצת וְאֶהְבֶּתְּ תוך כדי מסעם. אף מי שלא הצטיידו בסטיקרים מראש סיפרו על מרכזיותו של וְאֶהְבֶּתְּ בטיוליהם. סיפורה של מאיה מדגים ומאיר את המשמעות הייחודית של הפצת וְאֶהְבֶּתְּ מעבר לגבולות ישראל ומחוץ לציבור קוראי העברית. השתתפותה בהפצת המילה הייתה מבחינתה כלתי צפויה. הבחירה הספונטנית שלה וההסברים שנתנה לסובבים אותה שאינם דוברי עברית מסייעים בהבנת המשמעות שמייחסים המטיילים הישראלים לוְאֶהְבֶּתְּ. כמו צעירים ישראלים רבים לאחר השירות הצבאי יצאה מאיה לבדה לטיול 'הגדול' בשנת 2015, ובחרה להתחיל את מסעה בהודו. בריאיון איתה ארבע שנים לאחר מכן סיפרה:

כשהייתי בהודו, אחד המקומות הראשונים שהגעתי אליהם היה אמריטצאר, וגרתי שם באכסניית אקו חדשה שרק נפתחה. לדברי הבעלים המקומי, הייתי הישראלית הראשונה שהתארחה שם. לבעל המקום היה רעיון: הוא השאיר קירות ריקים כדי להזמין את כל מי שיגיע לשם לצייר או לכתוב עליהם. אז הייתי שם והוא הזמין אותי. התחלתי לחשוב מה מתאים, ומה שנראה לי הכי מתאים לייצג בצורה הטובה ביותר את ישראל היה וְאֶהְבֶּתְּ [...] רציתי משהו שמציג את הצד היפה יותר של ישראל והיהדות. הרגשתי שזה הכי הכי מתאים, זה הרגיש לי בדיוק כמו שצריך. רציתי את המילה לבר, בלי שום תוספות. זה אייקון וזה בעברית. אז כתבתי את זה מהזיכרון. מי שהיו שם שאלו אותי על מה שכתבתי, והסברתי להם שאחת האמרות הגדולות והחשובות ביהדות זה 'ואהבת לרעך כמוך', ואמרתי להם שכשאני כותבת רק 'ואהבת' זה דומה, אך בהיות המילה הזו המהות, יש לה משמעות הרבה יותר רחבה ומכילה, זה פתוח לכלול יותר אסוציאציות ואפשרויות. דווקא

האופייניות לו זכו למחקר מפורט. ראו למשל: ע' מבורך, 'הטיול הממושך לאחר השחרור מצה"ל: מאפייני המטיילים, השפעות הטיול ומשמעותו', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, 1997; D. Maoz, 'Backpackers' Motivations – the Role of Culture and Nationality', *Annals of Tourism Research*, 34, 1 (2007), pp. 122–140; Ch. Noy and E. Cohen (eds.), *Israeli Backpackers and their Society: A View from Afar*, Albany, NY 2005; A. Reichel, G. Fuchs and N. Urieli, 'Israeli Backpackers: The Role of Destination Choice', *Annals of Tourism Research*, 36, 2, (2009), pp. 222–246

איור 10. וְאַהֲבַתְּ מתגלגל (צילומים: נירית קטנר והגר סלמון)

בגלל שזאת רק הפתיחה של הפסוק כולו – זה לא רק רעך, או שכנך, אלא גם 'מי שלא', במובן של אמירה כללית ופחות יהודית. אני ראיתי סטיקרים כאלה בישראל, ולכן ניסיתי לכתוב את זה באותו כתב, עם הניקוד והכול. אני מאמינה שזה עדיין נמצא שם, על המרפסת מעל הרדיאטור של המיזוג. בהמשך הטיול ראיתי הרבה סטיקרים כאלה במקומות שונים ונידחים שהודבקו על ידי ישראלים שעברו שם. ואז בשנת 2018 נסעתי שוב להודו, והפעם היו המון סטיקרים, ואני זוכרת שראיתי גם כמה גרסאות יצירתיות והומוריסטיות לזה, כמו 'ואכלת' או 'ונרגעת' וגרסאות דומות (איור 10). בכל מקום הכי נידח שהגעתי אליו בהודו ראיתי וְאַהֲבַתְּ. זה כאילו שהישראלים משאירים אחריהם שובל [...] כל מדבקה שרואים משמעותה שמישהו היה והדביק אותה שם. אז כשרואים פתאום בהודו באיזו מסעדה נידחת וְאַהֲבַתְּ – אתה מצדיע לזה!

מאיה הציגה בסיפורה הן מאפיינים של וְאַהֲבַתְּ הפונים החוצה ומייצגים את ישראל בעולם, הן כאלה הפונים פנימה, לתוך קבוצת התרמילאים הישראלים, הרואים בסטיקר זה סימן משמעותי ואף מכובד במשחק סימני הדרך שהם משאירים אחריהם במסלולם. כשעמדה לפניה ההודמנות, היה וְאַהֲבַתְּ בחירתה המיידית, והמאמץ התמקד בניסיון לשחזר את צורתו המדויקת של האייקון.

מיכאל, שכאמור פעל להדפסת הסטיקר ולהפצתו בארץ ומחוצה לה, דיבר על הכוח המחבר והמחולל שזיהה בהבאת וְאַהֲבַתְּ אל מי שאינו דובר עברית:

תראי, ברגע שמישהו רואה את הסטיקר ומתעניין ושואל אותך מה זה – ואלו אנשים שאפילו לא יודעים עברית – ואתה מתחיל להסביר להם, אתה מייד

ובהכרח נכנס איתם לשיחה על אהבה. מדבר על אהבה עם אנשים אחרים. זה לא שהם שואלים אותך על איזשהו עץ... עכשיו אתה מדבר איתם על אהבה! וכמו שאני רואה את זה, ברגע שאתה רואה את המילה הזאת, אתה כבר מכוון, המוח שלך כבר מתחיל לחשוב אחרת!

נועם, סטודנטית במכללה בצפון הארץ, סיפרה בלהט על הסטיקר וְאֶהְבֶּתְּ המודבק מעל שולחן הכתיבה שלה, במרכזו של לוח מודעות אישי:

סיפור האהבה שלי עם וְאֶהְבֶּתְּ התחיל בהודו. ראיתי כמה כאלה שם ואמרתי לעצמי: חכי רגע, הם שלנו! זה הדליק אותי. ראיתי אפילו אנשים שהסתובבו עם תיקי בד שעליהם היה רקום וְאֶהְבֶּתְּ, זה היה כל כך מרגש לראות כי זה משהו שהוא כל כך של הארץ [...] הייתה סצנה כזאת של וְאֶהְבֶּתְּ בהודו. חברה רקמו את זה לתיקים ולחולצות ולכל מיני דברים אחרים, [אפשר היה לראות] בשביל החומוס, מקומות שבהם עוברים ישראלים.¹⁶ שם יכולת לראות המון סטיקרים של וְאֶהְבֶּתְּ, בכל מיני מסעדות, גסטו-האוסים שישראלים בדרך כלל נמצאים [...] זה שעל לוח המודעות שלי, אז יום אחד מישהו חילק אותם כאן במכללה, ולקחתי אחד ושמתי אותו על לוח המודעות. יש משהו מאוד ישראלי ויהודי בזה ואני אוהבת אותו מאוד מאוד.

סיפור אהבתה של נועם לוְאֶהְבֶּתְּ רומז לאוריינטציה רב כיוונית. אף שהייתה מודעת לחלוטין למוצאו הישראלי של הסטיקר, מבחינת סדר הזמנים בסיפורה קדמה הודו לישראל, וגילוי שגשוגו של וְאֶהְבֶּתְּ במקומות נידחים בהודו היה מרכזי בהערכה הרבה שהיא רחשה למסר. סיפורה ממחיש את הפוטנציאל הגלום בחיבור בין המקומי לאוניוורסלי ואת ריבוי המסלולים שביניהם.

התלהבותם של מטיילים ישראלים מוְאֶהְבֶּתְּ עוררה בנעמי רגשות מעורבים. על אף מודעותה למאפיינים החתרניים ולמסרים האוניוורסליים שבפעולת הקטיעה, כפעילת שמאל שהססוך הישראלי-הפלסטיני ועוללותיו מעסיקים אותה רבות, היא ראתה בסטיקר ובהפצתו בריחה מהתמודדות עם המציאות המקומית. פרשנותה לתופעה מתחברת באופן ברור לעובדה שהטיול הגדול של צעירים ישראלים הוא גם ה'טיול שאחרי הצבא', מסע דיאלקטי לשירות הצבאי:

16 'שביל החומוס' הוא הכינוי המקובל בקרב מטיילים ישראלים – בעיקר בהודו, שהיא יעד פופולרי במיוחד – למסלול הטיול הספציפי, המאופיין בנקודות ציון מרכזיות אשר בהן יעברו המטיילים הישראלים, לרוב בהתאמה לעונות השנה.

חסרה לי התייחסות ביקורתית או לפחות אירונית לעצם הדימוי העצמי של ישראלים צעירים כמפיצי מסר של אהבה עולמית בהתעלמות מוחלטת מהשנאה הפנימית והשנאה כלפי השכנים הקרובים. כל העניין נראה לי באמת חלק מתופעת האסקפיזם של טיולי המזרח של ישראלים צעירים שרוצים לשיטוף מעצמם את הגועל נפש של כאן ביוגה, צמחונות ואהבה מופשטת, בניגוד לשנאה שהפעילו כחיילים כלפי אנשים מאוד קונקרטיים.

העמדה הפרשנית שביטאה נעמי אינה מתייחסת אל וְאֶהְבֶּתְּ כשלעצמו אלא אל מקומו המרכזי עבור צעירים בטיול שאחרי הצבא. נדמה כי האירוניה שהיא תיארה בכאב וזתה לביטוי חזותי בתצלום של אלכס ליבק (איור 5), אם כי הדימוי המופיע בו פתוח כמובן לפרשנות מגוונת.

יצחק נולד בארצות הברית ועלה לישראל לפני כ־40 שנה. כיום הוא כבן 75, דתי לאומי המתעניין בקבלה. הסטיקר וְאֶהְבֶּתְּ דיבר אל ליבו והוא מייד קשר אותו למשמעות קבלית: 'אחת ההבנות העיקריות הקשורות במקובלים היא שהמסרים שלהם הם אוניוורסליים, כאלה שנועדו לטובת כל המין האנושי'. בהמשך דבריו הוא העלה על נס את חשיבות הפצתו של וְאֶהְבֶּתְּ. על פי אמונתו כוחן של האותיות העבריות כשלעצמן הוא בסיס להצלחה של וְאֶהְבֶּתְּ, אפילו עבור אנשים שכלל אינם מבינים עברית. בהתייחסו להשפעה של וְאֶהְבֶּתְּ הסביר:

מה שהכי בולט בסיפור הזה של הקבלה הוא התפקיד שממלאת המילה בעברית והייצוג הכתוב שלה. הרעיון הוא שיש כוח סמוי הגלום בשפה העברית ובאותיות עבריות ספציפיות. יש להן כוח להשפיע. למה? בגלל מוצאן השמימי [...] הינה, בגלל קדושתן של האותיות העבריות, סופר סת"ם צריך לטבול שוב ושוב במקווה במהלך כתיבת התורה. הסיבה היא שהוא צריך להפוך את גופו לטהור לצורך המשימה הקדושה של כתיבת הטקסט המקודש.

כיוון פרשני זה מבוסס על תפיסת כוח קדושתן של השפה ושל האותיות העבריות.¹⁷

17 על קדושת השפה והאותיות העבריות ראו: ר' אליאור, 'פניה השונות של החירות – עיונים במיסטיקה יהודית', אלפיים, 15 (תשנ"ח), עמ' 76–95; י' דן, על הקדושה: דת, מאגיה ומיסטיקה ביהדות ובדתות אחרות. ירושלים תשנ"ז, עמ' 30–108; יוהס (לעיל הערה 12), עמ' 325; ולאחרונה: צ' וייס, אותיות שנבראו בהן שמים וארץ: המקורות והמשמעויות של העיסוק באותיות האלפבית כיהדות עצמאיות בספרות היהודית בעת

לאור תפיסה זו ההשפעה המיוחסת לְאִתְּהָבָהּ על האנושות כולה נעוצה לא רק במשמעות הניתנת לתרגום אלא בעצם כוחן של האותיות העבריות. הופעתה של וְאִתְּהָבָהּ בצורתה העברית המקורית היא לפיכך מכריעה להכרה המתרחבת בכוחה. רעיון זה חוזר בצורות דומות מפי מרואיינים אחרים, שסיפרו כי ניכרה השפעתה המיידית של וְאִתְּהָבָהּ על מי שאינם קוראי עברית וקשרו השפעה זו לתפיסת 'מעשה הכתיבה'.¹⁸

כיוון פרשני נוסף אשר הופיע אצל מרואיינות שאיתן שוחחתי נוגע למאפיינים מגדריים. כאמור עיצוב המילה הסתמך על הופעתה בסידור התפילה – בהתאם לטעמים המופיעים בפסוק 'ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך' – וכל הסימנים הגרפיים המופיעים במקור זה נשמרו בקפדנות. בהקשר המקורי ובכל הפסוקים שבהם מופיעה המילה היא נכתבה ונועדה להיקרא כציווי בלשון זכר. ואולם בהופעתה המופרדת השמירה על טעמי המקרא (המסומנים הן מתחת לאותיות הן מעליהן) פתחה פתח פרשני מעניין: וְאִתְּהָבָהּ נתפס בפרשנות העממית כייצוג טקסטואלי חדשני שצורות הדקדוק הזכרית והנקבית מתקיימות בו יחד. חוסר היכרות של טעמי המקרא הוביל חלק מהנשים שראיינתי לראות בְּאִתְּהָבָהּ ניקוד כפול, מפני שבאות האחרונה, תָּ, יש סימן דיאקריטי תחתון (קמץ) וגם סימן דיאקריטי עליון (לכאורה שווא). במילים אחרות, בקריאתן זיהו הנשים סימן ניקוד גברי במיקום המקובל, תחת האות האחרונה, וסימן ניקוד נשי – שהוא לאמיתו של דבר הטעם זְקָף קטן – מעל אותה אות. בקריאה זו התפרש העיצוב כמרחיב את המסר באמצעות הצורה הפן-מגדרית, הכוללת נקבה וזכר כאחד, והנשים ראו בכך

העתיקה המאוחרת, ירושלים תשע"ה.

18 על מעשה דיבור (Speech act) ראו: J. L. Austin, *How to Do Things with Words*, Oxford 1962; J. Searle, *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge 1969; idem, 'A Taxonomy of Illocutionary Acts', K. Gunderson (ed.), *Language, Mind, and Knowledge* (Minnesota Studies in the Philosophy of Science, 7), Minneapolis, MN 1975, pp. 344–369; idem, *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*, Cambridge and New York 1979; idem, 'Indirect Speech Acts', S. Davis (ed.), *Pragmatics: A Reader*, New York 1991, pp. 265–277. על מעשה כתיבה כפרקטיקה מאגית עממית ביהדות ראו למשל: ש' צבר, 'תורה ומגיה: ספר התורה ואבוריו כחפצים מגיים בתרבות ישראל באירופה ובארצות האסלאם', פעמים, 85 (תשס"א), עמ' 149–179; י' הררי, הכישוף היהודי הקדום: מחקר, שיטה, מקורות, ירושלים תש"ע.

מאמץ מכוון לקידום שוויון מגדרי והביעו את הערכתן לגישה חדשנית זו. מיכאל הביע בהתלהבות את הפתעתו למשמע הפרשנות הזו:

כל אדם דתי מכיר את הטעמים [...] למעשה אין כאן שום תוספת. ככה זה נראה בדיוק. אבל זה מאוד יפה. זה מעניין לחשוב שגדולי התורה והרבנים ששמו את הטעמים האלה הם למעשה לא חשבו, וגם אני עד עכשיו לא חשבתי שזה מדבר גם מבחינת ניקוד... זה גדול!! זה פשוט גדול. כשקראתי את זה עד עכשיו תמיד קראתי ואהבת [לשון זכר] [...] אפילו הפרשנים לדעתי לא העלו את הפירוש הזה אף פעם... מדליק לגמרי! אני הרי עד שבאת לא חשבתי בכלל על השווה [...] תראי, ה'וְאַהֲבֵתָּ' הוּא הוּא מַעַל כּוֹלָם, הוּא מַאֲדָּה אֶת כָּל הָאֲהָבּוֹת יַחַד, זֶה מַה שִׁיפָּה בּוֹ.

סיכום

עולם השיח של הסטיקרים בישראל והעיון ביצירתיות העממית החיונית שבתשתיתו הם מושא למבט אנליטי הנשען על פרקטיקה ופרשנות. סדרת מחקרים שנעשו לאורך תקופה ממושכת תרמו להבנת דינמיקות השינוי בעולם שיח זה ולגיבושה של נקודת מבט אתנוגרפית-פרשנית הנסמכת על תפיסות עצמיות מגוונות.

בזירה זו, המשתנה תדיר, הופיע בשנים האחרונות הסטיקר וְאַהֲבֵתָּ, והוא הלך והתבסס כסטיקר ייחודי – בהתגלגלותו אל אמצעים חזותיים נוספים, בהם רבים צמודי גוף, ובעיקר בהפצתו אל מחוץ לגבולות ישראל, למקומות שעד כה לא נתפסו כרלוונטיים למסרים פומביים כתובים עברית.

וְאַהֲבֵתָּ, שיוצרו תיאר את מעשה יצירתו כתגובה ספונטנית על סכסוך מקומי בקיבוץ אחד, הלך וקנה לו מעמד איקוני עבור ישראלים רבים, והם הפיצו אותו בהתלהבות ובדבקות, כשהם מייחסים למילה הן תכונות פרטיקולריות הן תכונות אוניוורסליות. בחינתן של פרקטיקות הקשורות בְּוְאַהֲבֵתָּ ושל הפרשנויות המגוונות שעלו במחקר הנוכחי מאפשרת עיון במערך מורכב של ביטויים אישיים, קהילתיים, תרבותיים, דתיים ואף קוסמולוגיים שמילה זו העניקה להם השראה. הבנות אלה אינן שוללות כמובן שפע של אסוציאציות נוספות התורמות לכוח המשיכה של וְאַהֲבֵתָּ עבור קהלים מגוונים, והמבוססות על קריאה מהורהרת ורפלקסיווית שמזמנת הסרת המושא משני הפסוקים המכוננים. מעשה ההסרה נוכח בכל פעם מחדש בְּוְאַהֲבֵתָּ, ורגע הקטיעה נשמר חי גם עבור מי שאינו מכיר את סיפור יצירת הסטיקר בקיבוץ בגליל.

על בסיס מגוון הפרשנויות והפרקטיקות שעלו במחקר ניתן לומר שוְאֶהְבֶּתְּ נתפס כשונה מהותית מהשיח הפולמוסי והמתנגח שאפיינ את מרבית אשכולות שיח הסטיקרים בישראל ואף משיח הסטיקרים האמוני-הסמכותי. כאשר ברקע מהדהדות הפסקנות הפולמוסית של הסטיקרים הפוליטיים והטוטליות הבלתי מתפשרת של הסטיקרים האמוניים, וְאֶהְבֶּתְּ פֶתַח לַחִיפּוּשׁ מִשְׁחָרֵר, ביטוי לצורך לחוות מקור ראשוני, טהור, שיש בו כדי לסדוק את גבולות ההווה ולהציע, באמצעות מעשה פרשני לטקסט תנ"כי מכוון, אפשרות למהות אנושית מחברת.

התייחסות ישירה לשאיפה זו עולה מאפיוודה שעליה סיפר אלון מאיר בריאיון עימו: ידיד פלסטיני שהעריך מאוד את הסטיקר, ביקש ממנו לעצב מקבילה בערבית. אלון נענה ברצון לבקשה ואף טרח ובדק מהי המילה המקבילה המתאימה ביותר ועיצב סטיקר כפול מילים. ואולם אימו, המתגוררת אף היא בקיבוץ יראון, ראתה את הסטיקר המתוכנן והזהירה אותו באופן נחרץ שלא לעשות סטיקר דו-לשוני כזה, שנראה לה כהקטנה של המסר שנושאת המילה העברית הבודדת; היא אמרה: 'או שתעצב את המילה בכל שפה שבעולם, או שתשאיר אותה רק בעברית, שפת המקור'. אמירתה הנחרצת של האם, שאלון ראה בה אמירה של השראה וחוכמה, קולעת ללב ליבה של התופעה ולעיקרי דינמיקות השינוי בשיח הישראליות הגלום בה.

במבט רחב על שיח הסטיקרים המשתנה בישראל תופעת וְאֶהְבֶּתְּ מצטיירת כייחודית במהותה: מילה בודדת שכמו מחזיקה אמת טהורה, מהות ראשונית אף למקור התנ"כי, הנתפסת – בריבוי אופנים – כבעלת ייעוד פן-הומניסטי. בחינת הפרשנויות לוְאֶהְבֶּתְּ מצביעה על ההבטחה הגלומה בו – לחלץ את השותפים לאמירה זו הן משיח פוליטי הן משיח אמוני ולבסס שיג ושיח אחר, הנשען על המקור תוך שהוא מצמצם ומרחיב אותו בעת ובעונה אחת. המסר בעברית תנ"כית מציב ציר חדש של זהות, היוצאת מתוך היהדות והישראליות אל האוניוורסלי. הנגזרות שצמחו מוְאֶהְבֶּתְּ וסביבו אף הן מילים בודדות: ונשמת, ואכלת, וחיכת, ונרגעת – כולן מפנות מבט אל הקיום האנושי המשותף. בכך מסומן מעבר מהותי מערכים וממאבקים ישראליים בדלניים אל ערכים מאחדים, הומניסטיים ואוניוורסליים.

פרופ' הגר סלמון, התכנית לחקר פולקלור ותרבות עממית, האוניברסיטה העברית בירושלים,

הר הצופים, ירושלים 9190501

hagar.salamon@mail.huji.ac.il